

כמה מוציאה מצרים על חימוש?

שון פיין

בהדרגה מאז ההסכם. נוכח יחסי היריבות ההיסטורית בין שתי המדינות, בשילוב עם שאיפותיה של מצרים לרכוש לעצמה הגמוניה אסטרטגית באזור, הגיע הזמן שמתכנני האסטרטגיה של ישראל יבחנו ביתר עיון וברצינות את ההתעצמות הצבאית המקפת של מצרים בעשור האחרון.

נקודת המוצא לכל ניתוח כזה חייבת להיות קביעה מדויקת של תקציב ההגנה ושל הוצאותיה הצבאיות השנתיות של מצרים. המקורות המסורתיים של מידע צבאי מפרסמים בדרך כלל את הוצאות הצבאיות של מדינות העולם השלישי על סמך נתונים שמספקות המדינות עצמן. אולם, כאשר מקורות עצמאיים עורכים ניתוח מפורט של תקציבים אלה, הם מגלים לעתים קרובות אי-התאמות משמעותיות, שהביאו להערכות גבוהות הרבה יותר מאלה שפורסמו רשמית.² אבל, מקורות ידועים ומוכרים להוצאות צבאיות של מדינות זרות, כגון "המאזן הצבאי במזרח התיכון" המתפרסם מדי שנה, מטעם מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים, ה-ISS בלונדון ומסד הנתונים של הוצאות צבאיות שמפרסם SIPRI בשטוקהולם, ממשיכים לפרסם נתונים שפורסמו על-ידי המדינות רשמית, מבלי לאמת או לנתח אותם באופן עצמאי.

★

סקירה חטופה של הנתונים המתפרסמים מלמדת שקיימת אנומליה בין ההתעצמות הצבאית של מצרים, הנמשכת כבר עשר שנים, לבין תקציב הביטחון השנתי שלה, המתפרסם רשמית. הנתונים הרשמיים שפרסמה מצרים הצביעו על ירידה מרחיקת לכת בתקציב הביטחון שלה, משיא של 7.17 מיליארד דולרים (בשנת הכספים 1987), עד להוצאה של 2.71 מיליארד דולרים (בשנת הכספים 1995). אולם בד בבד עם הירידה התלולה כביכול בהוצאותיה, הייתה מצרים בעיצומה של הסבת צבאה מצבא "סובייטי" של שנות השבעים לצבא מערבי מודרני

מתכנני אסטרטגיה, העוסקים בהערכת האיומים הניצבים בפניהם, מסתמכים על שני תבחינים בסיסיים במטרה לקבוע מהו היקפו של איום אסטרטגי-פוטנציאלי כלשהו. שני תבחינים אלה הם: בירור כוונותיו של כל איום פוטנציאלי, והערכת היכולת של האיום הפוטנציאלי להשיג את יעדיו האסטרטגיים.

מתכנני אסטרטגיה, הערים לקושי הכרוך בבירור כוונותיה של מדינה, נהגו בדרך כלל להניח כהנחת יסוד את התסריט הגרוע ביותר, לצאת מתוך הנחה שכוונותיה של המדינה היריבה הן הגרועות ביותר, ולהישען יותר על הערכתם את יכולתה של המדינה כגורם הקובע העיקרי לסבירות התפרצותם של מעשי איבה.¹ אולם במקרה הנוכחי של מצרים, דומה שמתכנני האסטרטגיה של ישראל טועים שתי טעויות גורליות בהערכת האיום האסטרטגי מצד מצרים והאיום הפוטנציאלי שהיא מאיימת על ישראל. הם אינם מנסים לנתח את כוונותיה של מצרים בראי "המקרה הגרוע ביותר", ואינם מעריכים נכונה את יכולתה הצבאית של מצרים. במקום זאת, נראה שמנתחי האסטרטגיה של ישראל נוטים להוציא את מצרים מכלל חשבון כאיום פוטנציאלי, ולמקד את תשומת-הלב באיומים לטווח הקצר והבינוני מצד סוריה ואיראן.*

דומה שאין חולקים כמעט, שהאתגר המדאיג ביותר הניצב בפני מתכנני האסטרטגיה הצבאית של ישראל הוא כיצד לקבוע במדויק את פוטנציאל האיום הנשקף לישראל ממצרים. עם זאת, יש לזכור שהתרוממות-הרוח, שאפפה את חוזה השלום בין מצרים לישראל ב-1979, היא זיכרון עמום ונשכח, מאחר שיחסי ישראל-מצרים הידרדרו

שון פיין הוא דוקטורנט בחוג ליחסים בינלאומיים באוניברסיטה העברית. מאמריו בנושאי מדיעין צבאי רואים אור בעיתונות מקצועית בארה"ב. ש"פ פרסם בגיליון המורחב של **נתיב** (גיליון 1997 2-1) מאמר תחת הכותרת: "מצרים – משלום קר למלחמה קרה". מסמך זה הוא תמצית של מחקר מקיף אשר יצא בהוצאת "מרכז אריאל למחקרי מדיניות", במטרה לגבש הערכה מדויקת של ההוצאות הצבאיות של מצרים.

¹ בעניין זה יש מקום להזכיר את מלחמת יום כיפור, כאשר מתכנני האסטרטגיה של ישראל ניסו להעריך את סבירות ההתקפה מצד מדינות ערב, והסתמכו במידה רבה על העובדה שאלה חסרות את היכולת הצבאית כדי להביס את מדינת ישראל.

* מי שחוזר ומוזהר מפני הכנותיה של מצרים למלחמה הוא סגן-הרמט"ל כ"ל מתן וילנאי. בראיון עמו לעיתון "מטרה" (1992) הגדיר וילנאי, אלוף פיקוד הדרום בעת ההיא, את מצרים כ"אויב המסוכן ביותר". וילנאי חזר על אזהרותיו בדיונים ציבוריים שנערכו לכבוד 30 שנה למלחמת ששת הימים (המערכת).

² כמו למשל במקרה של סין: אומדנים מקצועיים העריכו את ההוצאות של סין לצורכי צבא בסכומים גבוהים פי ארבעה, בערך, מהנתונים הרשמיים שהיא מפרסמת. מקרה אופייני אחר הוא גרמניה הנאצית. עוד ב-1938 היה הערכת בבריטניה לגבי עוצמת הצבא הגרמני עמדו על 30 אחוזים ממה שהתברר בדיעבד במציאות.

של שנות התשעים. בשנת 1985, למשל, היו רק 20 אחוזים מהשריון ו-50 אחוזים מהמטוסים במצרים מתוצרת מערבית. כיום, יותר מ-65 אחוזים מהשריון וקרוב ל-85 אחוזים מהמטוסים המצריים הם מתוצרת מערבית.

עובדה זו מצביעה על אנומליה חמורה, מאחר שתקופות הסבה ומעבר כרוכות בדרך כלל בהוצאות מוגדלות, כיוון שיש צורך בכספים רבים יותר לאימונים, להטמעת הדוקטרינות, הציוד והנשק ולהוצאות תחזוקה. במובן זה ראוי לציין שלא זו בלבד שמצרים קולטת ציוד מערבי, אלא שהיא גם מאמצת לעצמה דוקטרינות לחימה וטכניקות פיקוד ושליטה מערביות. כתוצאה מכך, לא מתקבל על הדעת שמדינה יכולה להסב צבא של חצי מיליון חייל, 3,500 טנקי מערכה עיקריים ויותר מ-550 מטוסי-קרב, בצורה מרשימה כל-כך, ובה בעת לצמצם את תקציבה הצבאי ביותר מ-60 אחוזים. בייחוד, כשמדובר במדינה מהעולם השלישי, שאין לה עבר של משמעת ראויה לאמון, ושקשה לומר עליה שהיא ספוגה במסורת של חסכנות ויעילות בכל הנוגע לבירוקרטיה.

בירור מדויק של הוצאות הביטחון של מצרים הוא אמנם משימה קשה ומאתגרת, נוכח היעדרם של נתונים מדויקים ממדינה זו, אך אין זו בשום פנים משימה בלתי-אפשרית. נוכח זמינותם היחסית של מקורות גלויים במערב, אפשר להשיג מידע כללי על ההוצאות הכרוכות באימון, בהפעלה מבצעית ובקיומן השוטף של יחידות צבאיות שונות. מתוך מידע זה ניתן להסיק, על דרך החישוב-מלבר (אקסטרפולציה), כמה מוציאה מצרים על בניית צבאה, אימונו, הפעלתו המבצעית וקיומו השוטף.

★

מצרים מחזיקה היום, למשל, ארבע דיוויזיות שריון ושמונה דיוויזיות ממוכנות סדירות. רוב הנשק של דיוויזיות אלה הוא טנקי M60/A1 ו-A3, טנקי "אברמס" M1A1 ונגמ"שי M113 אמריקניים. על-פי הדו"ח על "מדיניות כוללת של כוחות הביטחון", שהוגש לקונגרס האמריקני ב-31 בדצמבר 1990, העלות של החזקת דיוויזיית שריון או דיוויזיה ממוכנת סדירה אמריקנית היא 976 מיליון דולרים לשנה.³ מתוך סכום זה מוציאים 617 מיליון דולרים על כוח-אדם, 184 מיליון דולרים על תפעול, ו-175 מיליון דולרים על ציוד – כל הנתונים בממוצע לשנה. גם אם נתעלם מההוצאה על כוח-אדם, מתוך הנחה שמצרים מוציאה על חייליה רק חלק קטן ממה שמוציאה ארצות-הברית על חייליה, עדיין לפנינו הוצאה של 359 מיליון דולרים לשנה על דיוויזיה כבדה סדירה.

מן הראוי להזכיר כאן שלושה שיקולים חשובים. ראשית, מבחינה גיונית, הכוחות האמריקניים אינם נאלצים להוציא על אימונים (לכל יחידה) סכומים גדולים כמו שנאלצים להוציא המצרים. הסיבה לכך היא שדוקטרינת האימונים האמריקנית לא עברה את השינויים העצומים הכרוכים בהסבת דוקטרינת הלחימה שלה, כמו שעברו המצרים. הצבא האמריקני עובר אמנם שינויים בלתי-פוסקים, כיוון שהוא משלב גוונים שונים של הדוקטרינה שלו במערכת, אבל שינויים אלה רחוקים מאוד מטיב השינויים המתרחשים בממסד הצבאי המצרי, שעה שהוא מסב את עצמו מצבא "סובייטי" לצבא מערבי.

שנית, כשהצבא המצרי מאמץ לעצמו דוקטרינות לחימה מערביות ומשלב אותן בכוחותיו, הוא חייב להתארגן מחדש ולאמץ מחדש את מרבית היחידות. מאחר שהוצאות האחזקה השוטפת נמוכות בדרך כלל מהוצאות האימונים, סביר להניח שהוצאות התפעול והתחזוקה של מצרים (ליחידת מדידה) עקב אימון כוחותיה אינן צריכות להיות שונות במידה ניכרת מעלות האחזקה השוטפת של היחידות בצבא ארצות-הברית.⁴

דיוויזיה משורינת אמריקנית טיפוסית מתאמנת בערך 12 עד 15 שבועות בשנה. אימון זה כולל את זמן ההכנות לאימונים, באחת או בשתי תקופות אימון מרוכז ב"מרכז ההדרכה הלאומי", ואת ההשתתפות בהם. גם מצרים עורכת שתיים-שלוש תקופות-אימון מרוכזות בשנה, כמו למשל תרגילי "כוכב זוהר" ו"באדר". כתוצאה מכך, עקב הזמן הקצר יחסית שהכוחות האמריקניים נמצאים באימון ממש, קשה לשער שהמצרים מתאמנים במידה פחותה בהרבה.

ולבסוף, המתכננים של צבא ארצות-הברית סבורים כי רמת ההוצאה הנוכחית היא המינימום הדרוש לקיום הכוחות. מאז תחילת תוכנית הצמצומים, בסוף שנות השמונים, טוען משרד-ההגנה כי כל צמצום משמעותי יגרום לכך שהכוחות האמריקניים לא יוכלו להגשים את היעדים האסטרטגיים הלאומיים של המדינה. בעניין זה ראוי לציין שתקציב התפעול והתחזוקה של ארצות-הברית עבור צבאה, המונה 510 אלף חיילים, הוא 17.8 מיליארד דולרים, וכי צבאה הסדיר של מצרים מגיע ל-60 אחוזים בערך (310 אלף חיילים) מהצבא האמריקני. כתוצאה מכך, או שהמצרים מוציאים על תפעול ותחזוקה סכום דומה, או שהצבא שלהם "חלול" מאוד. כך או כך, שומה על מתכנן אסטרטגיה להניח את הגרוע ביותר.

אף-על-פי-כך, גם אם נפחית מנתוני התפעול והתחזוקה האמריקניים 25 אחוזים, בגלל הבדלים אפשריים בדגשים על ניהול ואימונים, העשויים להביא להקטנת הוצאות האחזקה לעומת המקובל ביחידות אמריקניות, עדיין יישאר סכום של 269.25 מיליון דולרים לשנה להוצאות תפעול ותחזוקה. מצרים מחזיקה 12 דיוויזיות כבדות סדירות. הוצאות התפעול והתחזוקה המשוערות של דיוויזיות אלה מסתכמות אפוא ב-2.961 מיליארד דולרים לשנה, או כ-120 אחוזים מתקציב הביטחון הכולל של מצרים, כפי שהיא מפרסמת רשמית.

★

חשוב לציין, שסכום זה אינו כולל את הסכומים העצומים המוצאים על כוח-אדם: משכורות, ביגוד, מזון, דיור והוצאות רפואיות. רוב ההוצאות בצבאות המערב מופנות למטרות אלה. בדיוויזיה אמריקנית כבדה, לדוגמה, מוקצבים להוצאות אלה 613 מיליון דולרים לשנה (63 אחוזים) מתקציבה השנתי. כיוון שידוע שהוצאותיה של מצרים על כוח-אדם אינן מגיעות לרמה כזאת, סביר יהיה להניח שהוצאה זו אצל המצרים מגיעה ל-30 אחוזים לפחות מתקציב התפעול והתחזוקה. כלומר, הוצאה של 80.776 מיליון דולרים נוספים לשנה לדיוויזיה, או סכום כולל של 969.3 מיליון דולרים עבור 12 הדיוויזיות הכבדות הסדירות של מצרים.

³ ב"דף מידע" מאוחר יור, תר, שפורסם על-ידי משרד-ההגנה של ארצות-הברית ב-4 במרץ 1997, צוין כי עלות תפעול של דיוויזיה כבדה בימי שלום הוא 1.014 מיליארד דולרים לשנה.

⁴ "הוצאות התפעול והתחזוקה" הן עלות התפעול של היחידה בשטח. הן כוללות את עלויות הרכישה וההפצה של חלפים ואספקה הדרושים ללוחמים ולציוד.

במידה ניכרת מההוצאות בארצות-הברית. זאת ועוד, יש להניח שהעלות הלוגיסטית היומית של הפעילות השוטפת, כמו למשל, הובלת ציוד, דלק, שמנים וכד' במדינות העולם השלישי יקרה יותר בדרך כלל בהשוואה לארצות-הברית.

★

חשוב לציין, שנתונים אלה אינם כוללים את החלק הארי של צבא מצרים, ובכלל זה: חיל-אוויר המפעיל 550 מטוסים; חיל-ים המפעיל 60 כלי-שיט; פיקוד נ"מ המקיף 100 גדודים; 15 אגדי ארטילריה עצמאיים; אגד אחד של "סקאדים"; אגד אחד של "פרוג-7"; שני אגדים של מרגמות כבדות; שבעה אגדי קומנדו; תשתית מודיעין צבאי, וכן תוכניות המו"פ הצבאי והנשק הלא-קונוונציונלי של מצרים. נוסף על כך, ממשלת מצרים מחזיקה כ-20 מאגרי-נשק צבאיים במסגרת "התעשייה הצבאית של מצרים", הכפופה למשרד-ההגנה וכן "גוף לאומי לייצור צבאיים". ב-1994 הייתה מצרים ליבואנית הנשק השנייה בגודלה במזרח התיכון, אחרי ערב הסעודית. מצרים, השוכנת באזור שהוא יבואן הנשק הגדול ביותר בעולם, היא המדינה היחידה במזרח התיכון שהגדילה את רכישות הנשק שלה מדי שנה, מאז 1990.

לא יכול להיות כמעט ספק, שאם נחיל את החישובים ואת הניתוח שנעשו לעיל על שאר הצבא המצרי, יתברר לנו שההוצאה האמיתית של מצרים על צבאה גדולה פי חמישה עד שמונה מהסכומים שפורסמו רשמית. פירוש הדבר שהוצאותיה של מצרים על הגנה מגיעות ל-20 אחוזים (ומעלה) מהתל"ג שלה. אחוז, המאפיין מדינות במלחמה או העושות הכנות למלחמה. מאחר שמצרים אינה נתונה כרגע בסכסוך צבאי, חייבים מתכנני האסטרטגיה של ישראל לשאול את עצמם כלפי מי מכוונת ההתעצמות הצבאית הנוכחית של מצרים, בהיקף כה חסר-תקדים בתולדותיה ■

אומדן זהיר של הוצאות ההפעלה המבצעית, האימונים והאחזקה השוטפת של 12 הדיוויזיות הכבדות הסדירות של מצרים יגיע אפוא ל-3.931 מיליארד דולרים לשנה בקירוב, או יותר מ-150 אחוזים מהתקציב הרשמי של מצרים. יתר על כן, נתון זה עדיין אינו מביא כלל בחשבון את שלל משימות המנהל והסיוע האזרחיות, הדרושות לקיומה של יחידה בגודל של דיוויזיה, כגון שירותי סיוע לאימונים מחוץ למסגרת הדיוויזיה, שירותי סיוע אזרחיים ועלויות תפעול ותחזוקה של מתקני סיוע מחוץ למסגרת הדיוויזיה. זאת ועוד, מצרים מחזיקה כוח שווה-ערך לשתי דיוויזיות נוספות כחטיבות עצמאיות. יחידות אלה כוללות שתי חטיבות משוריניות של משמר הרפובליקה, שתי חטיבות משוריניות וארבע חטיבות ממוכנות. אם נשתמש בנתוני העלויות של התפעול והתחזוקה וכוח-האדם שהובאו לעיל, גם בלי להתחשב בעובדה שהעלות הכוללת של יחידות אלה צריכה להיות גבוהה יותר בגלל מבנה הפיקוד העצמאי שלהן, יהיה עלינו להוסיף לעלות הדיוויזיות הכבדות הנ"ל 700 מיליון דולרים נוספים. העלות הכוללת של הכוחות הכבדים של מצרים מגיעה אפוא ל-4.631 מיליארד דולרים לשנה.

נוסף על כך, מצרים מחזיקה שלוש חטיבות חי"ר, שתי חטיבות מוטסות וחטיבת צנחנים אחת. עלות האחזקה השוטפת של יחידות מסוג זה בצבא ארצות-הברית נעה בין 582.5 ל-950.58 מיליון דולרים בשנה. אומדן זהיר של החזקת החטיבות הנפרדות האלה יחדיו בצבא מצרים יגיע ל-850 מיליון דולרים בקירוב. הסכום הכולל של החזקת הכוחות הכבדים והקלים של מצרים מגיע אפוא ל-5.431 מיליארד דולרים, או יותר מ-200 אחוזים מהתקציב הרשמי. יש לחזור ולהזכיר כי נתונים אלה הם אומדנים זהירים ושמרניים, וכי ההוצאות האמיתיות עשויות להיות גבוהות יותר. ואכן, נוכח העובדה שהמצרים קולטים כיום דוקטרינה חדשה לגמרי של תפעול הכוח ושל מבנה הפיקוד, מתקבל על הדעת שההוצאות שלהם על אימונים גבוהות

תמרון באדר הוא הגדול ביותר מאז מלחמת אוקטובר. צבאנו המפואר הולך ומתעצם משנה לשנה. יש לנו רק אויב אחד אליו מכוון נשקנו והוא האויב הציוני. יבוא יום, בעזרת אללה, ובמהרה נצא נגד אויבי האומה הערבית ויתקיים הכתוב לאמור: 'ותגיד האבן: 'הוי מוסלמי', יהודי מסתתר מאחורי, בוא והרגהו'.

חוסין טנטאווי

(שר ההגנה המצרי בנאום לצבאו עם היפתח תמרוני באדר, 15.3.1996)